

FRANZ KAFKA - Brevet till fadern.

Kaj B. Genell

Brevet till Fadern, känt under denna titel , *Brief an den Vater* , en hel "liten bok", - av många - naturligtvis felaktigt... - sedd såsom en liten självbiografi, - : bör läsas med försiktighet

Den är ingen "bok", men - ett brev. Dessutom kallar FK det - i ett brev till Milena Jesenská - för ett "advokatbrev", med "advokatknep"(/Kniffe/) i. Kafka planerade en gång en självbiografi, men en sådan blev aldrig skriven. Brevet till fadern, som Kafka skrev under en semester i november 1919, och av någon anledning lämnade till sin mor Julie , för vidare befordran till adressaten, - ett brev som modern, i svek mot sonen och i sin livslånga solidaritet med maken, aldrig lämnade fram , anklagar Kafka fadern för sin "olycka". Av vikt för förståelsen av brevet är att veta, att det är skrivet mellan den 10. Och 13. November 1919, då FK var 36 år gl., redan skrivit sitt *Processen*-manus, - blivit sjuk i tbc, avverkat de båda förlovningarna med Felice, försökt gifta sig med Julie Wohryzec, men fått nej av fadern, och att han nu inte befann sig i Prag - i det lilla balkongrummet i föräldrahemmet - när det skrevs, men sjukskriven på en ort på landsbygden, Schelesen, hos sin syster Ottla. Brevet är renskrivet på maskin , 44 sidor långt.

Fadern, Hermann, hade , enligt sonen, helt enkelt varit för stark och mer stark än grym. Gilles Deleuze, mer känd för sin geniala - redan nämnda - bok om Nietzsche, *Nietzsche*, 1967. , och Félix Guattari (jfr. *Anti-Oidipe* , (1972) - en "antipsykiatribok", skrev tillsammans en bok , *Pour une littérature mineure* (1975), - titeln syftar delvis på att tyskan var ett minoritetsspråk i Prag, delvis på Kafkas skrivsätt, där de två fransmännen hävdar i denna rappt skrivna bok, att F.K. befann sig i en språklig fyrkant : mellan pragtyska- tyska- jiddisch och hebreiska, Beissners triple-teori. De lägger - hur som helst - en av tyngdpunkterna på, hur Kafkas oidipus-situation präglat hans verk. Guattari/Deleuze menar, att FK upphävde den oidipala situationen på två olika sätt - och de sätter (del-)rubriken : En alltför stor Oidipus. Annars kan man ju avgjort hävda att Kafka aldrig på ngt sätt kom ur sin oidipala konflikt. Det första av dessa upphävanden har enligt författarna, då sin

grund i olika treställiga relationer, främst den samhällseliga¹, trekanten, där F.K. upplever sin far såsom en förrädare gentemot det lantligt (böhmiskt)-judiska arvet, i det fadern underställer sig den tjeckiska byråkratin, men F. Kafka kan bevara sin aktning och sin kärlek till fadern, bara för att sonen känner att fadern är lika förtryckt som han själv är. Själv tycker jag att det - i grunden - verkar som F.K. inte har någon aktning, kvar , för sin fader, - denne framstår som urtypen för tyrannen, en nästan autistisk jätte. Vi finner här en parallell till förhållandet mellan Kafkas förhållande till sin far o. Kierkegaards, ty Kierkegaard led tillsammans med sin far, ansåg att de båda hade samma slags tungsinne. S.K. var alltså på ett liknande sätt bunden - i en variant av double-bind - till sin "tyrann", även om dennes "tyranni" såg annorlunda ut , med sin religiösa överton. (Troligen präglades SKs religiositet av hans fadersbild.). Ingen av de två gjorde ngt definitivt uppbrott. (Franz Billeter har skrivit en stor jämförande studie - en doktorsavhandling - om de båda.). - Det andra upphävandet, enl. D/G, sker genom det ständiga i berättelserna återkommande förvandlandet av sig själv till ett djur. (t.ex. hunden = "Schizodjuret par preference", enl. G/D.). Kafka söker inte frihet, men en utväg, och han finner denna i icke-mänskligheten : att bli skalbagge. (Ty.: Ein Ungeziefer. alt. Mistkäfer. jfr. här raden av djurgestalter: apa, jättemullvad, , grävling, råtta, hund. Vi återkommer nedan till Kafkas bruk av djuret som berättarjag - subjekt - i noveller. Att det här är fråga om en ensamhetsymbol, en markering av en plågsam utanförposition är nog ställt utom allt tvivel. Guattari/Deleuze menar att det är ett mycket intrikat brev: Kafka menar i detta brev att både han själv och fadern båda är skyldiga och båda offer.(Man - d.v.s. jag - kan inte komma undan intrycket att det faktiskt är en jurist som skriver, mer än en son.). G/D noterar att Kafka vill "förhålla sig fri " i neg. frihet och citerar *Dagboken*, 29 jan, 1922: " Men också min världs dragningskraft är stor, de, som älskar mig, älskar mig för att jag är "övergiven", /.../ för att de känner att jag, som här fullständigt saknar rörelsefrihet, i lyckliga tider har det på andra plan." Eftersom Kafka också har medkänsla med fadern (i brevet), är de båda fransmännens omdöme om F.K., att denne är en "pervers Oidipus". Jfr. här de Sades anarkism, maktbegär och metodiska perversiteten i njutningen. Vi är här i ett slags utvecklande, kanske, av Flauberts rabulism. GF. var ju inte främmande för att - så gott det gick - strö in anspelningar och parallellismer åt det perversa hållet, samt excellerade ibland - som vi också varit inne på - i groteska scener.se: Zizek, *How to read Lacan*. Man kan här inte förbigå "problemet" med den "auktoritära personligheten" - jfr. H. Marcuses bok med denna titel och Adornos bok i samma ämne. Det är väl känt att den auktoritära personligheten, behandlad av en mängd författare med skiftande bakgrund, kan såväl framkalla en likadan, men också en helt annan, en i försvarsposition ställd person, kanske en narcissistisk människa. Men vi vet ju också, att det i sådana här påverkningsförlopp ofta döljer sig en

¹ Efter Fr. Beissner.

dubbelhet. Ytterligheterna berör varann. Utur en extrem kan det uppenbaras en motsats, o.s.v..

Förhållandet till fadern Hermann kan – om man tycker så - belysas i tre tydliga konflikter: 1.) det rent känslomässiga, där vi kan konstatera att Kafka hyste mycket varma känslor för sin far, och att det i grunden var ömsesidigt, även om fadern gentemot FK som barn demonstrerat sitt överläge. (balkongutsättningen av den lille Franz, o.s.v.). FK beundrade även sin far. Denna beundran var nog ensidig. 2.) faderns krav på att Kafka skulle ta över hans affärsrörelse, alternativt skaffa en ansedd och välbetald position i samhället, där man kan konstatera - utan större svårighet - att detta krav beredde Kafka stora bekymmer och att Kafka själv helst av allt ville bli författare på heltid. 3.) faderns krav på Kafka, att denne skulle gifta sig och bilda familj. Detta krav var likaså en belastning för Kafka, som i mycket - eller rentav helt - ansåg sitt skrivande som oförenligt med äktenskap. (åtminstone intill mötet med Dora.) . Vi kan tillägga en punkt 4.): Faderns strävan efter assimilering i det Habsburgska Kejsardömet, (eller vilken stat det än nu varit) och dennes kallsinne visávis judendomen , bidrog till en "flytande " klasstillhörighet på detta plan.

Hermann Kafka var en social klättrare, och en opportunist. Här skulle Kafka ibland undra över detta val, och lida av den rotlöshet som det innebar att vara en assimilerad, men i ett samhälle där antisemitiska strömningar kom och gick, som ett mode, i takt med olika kriser. Alla kriser skylldes i Mellaneuropa sedan lång tid - av hävd och inrotad vana - på judarna, för att det nu var politiskt praktiskt, - samt för att man visste att man alltid hade den officiella kyrkans stöd. Och kyrkan var ju dåför tiden en viktig maktfaktor. Judarna sändes hit och dit i Europa av Europas härskare. (jfr. t.ex. Meyerson , även Gilman ,) .Denna politiska avledningsmanöver fungerade tidvis politiskt ganska bra. Judarna brukade dock ofta återkomma till just mellan Europa, ganska snart. De behövdes - somliga av dem - som ekonomer och bankirer.

Det förekom också egna skuldkänslor hos FK gentemot fadern , för att han, FK, så icke uppfyllde kravet på att "realisera det allmänna" (för att använda Kierkegaards terminologi, där SK berör det han aldrig själv lyckades åstadkomma) , och vi kan , mot bakgrund av det , kanske, till en del förstå , varför Kafka vid ett tillfälle planerade en liten prosavolym, som skulle heta "Strafen" (/Straff/) och innehålla *Förvandlingen*, *Domen* och *I straffkolonien*. Fadern var ju gott assimilerad, och arbetade hårt och målmedvetet hela sitt liv på att skapa en ställning för sig och sin familj. Ja, just denna arbetsiver hos fadern gjorde givetvis FKs skuldkänslor än starkare. Man kan ana , att kraven på äktenskap kulminerade kring 1912, detta ödesdigra år, då han både debuterade, (*Betrachtung*) , träffade Felice och skrev några av sina bästa noveller.

Nu kan ju straffantasierna även ha en annan etiologi. (*I straffkolonien*.) Att där ligger ett sexuellt element i dessa berättelser är många av de, som tolkat dessa berättelser, eniga om. Man kan tänka sig en tidigt anlagd dragning till

undergivenhet, till masochism, hos Kafka. (Masochismen , som man nog bör betrakta som en slags dubbelrörelse, som VI. Zizek gör, en blandning av utövare-offer-positionering.). Ett antal berättelser och passager i romanerna har ett tema, som anspelar på masochism. Uppror och dominans var ingenting som han omedelbart stod för. (Anteckningar om "sexuell avvikelse" i denna riktning saknas helt. Kafka beklagar sig mest över de ("sina") tjeckiska prostituerade brist på medkänsla.). Hans samhällskritik är - när den kan spåras - av ett indirekt slag, ofta inlindad i ironi, eller försvagad av pessimism. (Likaså hans livsinställning. Ungdomens upproriskhet försvagas snabbt.). Kafka döljer inte det sexuella elementet i sin diktning, men anspelar ofta på både det, - ofta lekfullt och groteskt - utvecklar det både direkt och symboliskt, samt ofta det i detta ingående Oidipuskomplexet. Han befinner sig i ett tabu. (Nu kan man, - som vi skall se -, betrakta mycket av hans författeri som ett "lekande" - i vid mening, med allt detta, att Franz Kafka, s.a.s.,- som vi tidigare sagt - håller sig nära "retningslinjen" för det hos honom känsliga, förbjudna, ... ja rent av plågsamma, och plågsamt lustfyllda . Och i slutändan existentiellt livshotande. På gränsen till vad han står ut med. Kafkas hjältar är i överväldigande grad utsatta, hotade, i svåra lägen; de är på det ena eller andra sättet plågade, och söker - ofta bara halvt dock (!) ... - en utväg ur sådana situationer. De önskar sig alltså ofta undergången.

(Hur det platonskt/incestuösa i förhållandet till Ottla präglar FK kan man ganska klart utläsa ur *Förvandlingen* där systemen söker utrymna Gregor Samsas rum för att låta denne vara skalbagge, men Gregor vägrar skiljas från porträttet med damen i päls (jfr. *Venus im Pelz* . 1870 . av L. von Sacher-Masoch) och hur systemen p.g.a. detta - enl. G/D - blir den som dömer honom till döden. --- Här spelade - biografiskt - den händelse in, där Ottla i slutet av 1912 tog faderns parti i dennes krav på FK att denne skulle ägna tid till den krisdrabbade asbestfabriken, och således sluta med middagslumrandet och lägga undan det nattliga författandet. Denna kris mellan de två syskonen var dock övergående. Häpnadsväckande är hur FK dock använder sig – helt oförblommerat - av familjehändelserna i sina berättelser, där nu familjemedlemmarna lätt kunde känna igen sig i figurerna, och kännas igen av familjens bekanta.) Att läsa detta brev såsom någon form av uppriktigt och trovärdig "historia" (sann självbeskrivning) eller ett "uppriktigt brev" bör man nog akta sig för. Att Kafka själv nu påstått att det inte är uppriktigt , men fullt av "advokatknep", är här bara ett av skälen. Man kan säga att alla de självbiografiska (psykografiska) förenklingar som förekommer i brevet är atypiska för Kafkas ju mycket nyanserade intellekt. Det var förmodligen i mycket ett rejält skäl att söka undkomma sådana lättvindiga synsätt, som han skrev sina långa texter, sina berättelser. --- Och vi kan ju starkt misstänka, att det, att sätta sig ned och försöka skriva ett brev till sin far, i hög grad bidrar till en mycket ovanlig förvrängning av hur den aktuella situationen verkligen var. Hur mycket ville han (icke) få med i brevet ? Hur mycket syftade det till? Och hur förhållandevis litet? Att se det som en minisjälvbiografi förefaller

mig naivt. Att använda brevet komparativt med den banbrytande berättelsen *Domen* låter sig göras, men man kommer inte till någon större insikt genom användande av en sådan metod. Allt tycks mer då bara bli onödigt trivialt, som att ta ett steg tillbaka. Varför syssla med det, när man analyserar en av världens mest beundrade noveller? Att däremot se brevet som verkligt är ju en helt annan sak. Det är ett typiskt brev, och det är i det avseende - typiskheten - klart ambivalent, samtidigt som det är fullt av överdrifter. Vad kan man då tycka är det mest intressanta med det? Det torde väl vara det, som är det mest oväntade. (För oss, sentida.) Och vad är det? Det mest betydelsefulla är väl att det aldrig överlämnades. Ty det är i övrigt inget så världshistoriskt märkligt med brevet i sig. Det mer egentligt intressanta (!) är den advokatyr, där förhållandet mellan fader och son skisseras av sonen. Då någon uppgörelse dem emellan inte (så sent i livet) kan komma till stånd söker FK komma runt, och igenom problemet med far-son genom att skriva detta brev och söka , som G/D skriver, vända på kausalräckan oidipussituation-neuros till neuros-oidipussituation, och mena att oidipussituationen har sina orsaker i samhällsliga förhållanden. --- Det är ju , menar jag, inte uteslutet att Julie Kafka, vid genomläsningen av brevet, ansåg att det - pinsamt nog - innehöll avancerat strunt, och att hon bedömde att fadern skulle tycka samma och p.g.a. det ytterligare försämma i realiteten förhållandet far-son. Brevet kunde ju ändå - hur nu än FK här krumbuktar sig - ändra på något i den ganska så tydliga situation ur vilken FK till dels sökte "författa sig ur". Brevet kunde knappast ha haft någon frigörande verkan på någon alls. Det kunde däremot - i så fall - själva författandet av berättelserna.

"Någon slags aning om det som jag vill säga, det har du märkvärdigt nog. Så sade du t.ex. för en kort tid sedan: ' Jag har ju alltid tyckt om dig, om jag nu än inte i yttre avseende var mot dig som andra fäder brukar vara, just för att jag inte - som andra - kan förstålla mig.'"²-----

FK menar dock att faderns "försvar", vilket också – förutom detta med förställningen - går ut på att denne icke känner sig själv, inte är något försvar.

Brevet överlämnades aldrig. Och det visste FK. Ända till slutet var han mycket fäst vid sina föräldrar och brydde sig om dem och skrev massor av vykort och besökte dem. De brydde sig om honom. Mot slutet av sitt liv visste Franz att Herman var sjuk, men fadern överlevde sonens död 1924.

² "Irgendeine Ahnung dessen, was ich sagen will, hast Du merkwürdigerweise. So hast Du mir zum Beispiel vor kurzem gesagt: 'ich habe Dich immer gern gehabt, wenn ich auch äußerlich nicht so zu Dir war wie andere Väter zu sein pflegen, eben deshalb weil ich mich nicht verstellen kann wie andere' ".

Om man ser brevet som ett försök till frigörelse, vilket väl ändå är den välvilliga tolkning man bör ge det, så är det alltså, konkret, ett misslyckande. Vad man ser är hur Kafka gång på gång upprepar samma iakttagelser om sig själv och fadern. Fadern är stark och grym, sonen svag och kuvad.

En frigörelse åstadkommes inte genom dessa iakttagelser.

Kafkas försök till frigörelser avbröts av hans sjukdom, TBCn. Vistelsen i Berlin 1923-24 blev en frihet, men FK plågades av sin sjukdom och av sin dåliga ekonomi. Brevet skulle i hans minne stå som ett misslyckande. Ett bland flera. Ty Kafka var mycket bra på att plåga sig själv med sådana minnen.

Kaj Genell 2016.

© Kaj Genell 2016.

This page is part of www.kajgenell.com